

УДК 378.091.33-027.22

ТВОРЧЕ САМОВИРАЖЕННЯ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ У МУЗИЧНО-ІГРОВІЙ ДІЯЛЬНОСТІ

С.І.Сорочинська

Анотація. У статті представлено результати дослідження впливу музично-ігрової діяльності на розвиток творчого самовираження молодших школярів.

Ключові слова: творчість, музично-творча діяльність, творче самовираження, гра, ігрова діяльність.

Аннотация. В статье представлены результаты исследования влияния музыкально-игровой деятельности на развитие творческого самовыражения младших школьников.

Ключевые слова: творчество, музыкально-творческая деятельность, творческое самовыражение, игра, игровая деятельность.

Summary. The article enlightens the results of research of influence in musical-playing activity over development of creative self-expressing of younger schoolchildren.

Key words: Creative, musical creative activity, creative self-expression, play, play activity.

Актуальність дослідження. У Національній доктрині розвитку освіти зазначено мету і пріоритетні напрями розвитку освіти: держава повинна забезпечувати формування у дітей та молоді сучасного світогляду, розвиток творчих здібностей і навичок самостійного наукового пізнання, самоосвіти й самореалізації [1, ст.645].

На сучасному етапі розвитку суспільства виникає потреба в особистостях, здатних конструктивно

мислити, вміти знаходити самостійні рішення поставлених завдань, привносити в буденні речі риси новизни, оригінальності. Ці характеристики необхідно виховувати в особистості з дитячого віку. Насамперед, в процесі навчання дітей творчості. Саме в цій діяльності дитина самовиражається, самонавчається, самореалізується.

Аналіз досліджень та публікацій. Аналіз наукової літератури свідчить, що проблему самовираження особистості досліджували В.Кузь, І.Бех, А.Богуш, Л.Артемова, О.Кононко, М.Зуболій, О.Реброва та ін.

В контексті питання, що розглядається, а саме творчого самовираження, логічним є розуміння його як спрямованості особистості на власні творчі потенції та почуття, які втілюються в яскравих формах прояву, відповідно до творчої діяльності.

Творче самовираження молодших школярів проявляється і в музичній діяльності. Це питання розкривається у наукових роботах А.Анішук, А.Богуш, Р.Чумічевої та ін.

Проблему розвитку дитячої, зокрема художньої, творчості досліджували філософи, психологи, педагоги (Т.Алієва, Н.Ветлугіна, О. Запорожець, В.Сухомлинський, Н.Венгеренко, Л.Парамонов та ін.).

Феномен гри як ефективної форми самовираження особистості, досліджували і вивчали науковці С.Шмаков, А.Валлон, Ж.Піаже, Ф.Фребель, О.Декролі, М.Монтессорі, Б.Ельконін, М.Шуть, В.Ковальчук та інші.

Мета статті. Описати результати дослідження впливу музично-ігрової діяльності на розвиток творчого самовираження молодших школярів.

Виклад основного матеріалу. У змісті освіти в Державній національній програмі „Освіта„ („Україна ХХІ століття„) окреслено основні шляхи реформування виховання: впровадження нових підходів, виховних систем, форм і методів виховання, які відповідали б потребам розвитку особистості, сприяли розкриттю її талантів, духовно-емоційних, розумових і фізичних здібностей [1, с.606]. Сучасні інноваційні технології навчання спрямовані на пошук відповідних форм організації навчального процесу, що створили б умови для самовираження, саморозвитку, самореалізації особистості.

Самовираження особистості відбувається у різних видах діяльності, але у процесі самостійної творчості його механізм спрацьовує найефективніше. Більшість науковців вбачає у творчості особливу за характером, змістом, засобами дій діяльність зі створення нового, оригінального продукту (незалежно від його характеру), як людську діяльність вищого рівня пізнання і перетворення навколишнього природного й соціального світу. У процесі творчої діяльності (що найважливіше) змінюється й сама людина: форми, способи мислення, особистісні якості – вона стає творчою особистістю [4, с.21-22].

Творче самовираження дітей проявляється у різних видах діяльності, зокрема і через музичне мистецтво. Дитина збагачує свій емоційний досвід, прилучається до музичної спадщини рідного народу. Музика захоплює такі сфери психіки людини, як сенсорика, емоції; її вплив на психічний розвиток загалом дуже суттєвий (творчість, духовність, розум).

Ян Веришковський підкреслює виховне значення музично-творчої активності, стверджуючи, що музика найбільше стимулює до творчої діяльності, зокрема формує пізнавальні й емоційно-мотиваційні функції, розвиває творче мислення і комунікативність, а також позитивні якості характеру (систематичність, працьовитість, наполегливість у досягненні мети). Вміння, навички, набуті в галузі музики, переносяться на інші, немусичні види діяльності дітей [6, ст.378].

На основі аналізу наукових праць ми з'ясували, що творча діяльність дітей у процесі навчання розуміється не стільки як предметний результат, скільки як творчий процес, що розвиває вміння та навички естетично-художнього сприйняття – співпереживання творів мистецтва, а також пробудження на цій основі здібності до продуктивного самовираження у тому чи іншому виді художньої діяльності. Особливою рисою дитячої творчості є природовідповідність, що за своєю суттю означає більшу потенціальну можливість до творчості у дітей, ніж у дорослих. Творчість дитини, як і її творче самовираження, цілком отримана нею у природи, і, навпаки, доросла людина відчужена від природи, тому компенсує цей недолік художнім та життєвим досвідом.

Однією із ефективних форм розвитку творчого самовираження, особливо у ранньому віці, є організована гра. Це один із тих видів дитячої діяльності, який застосовується дорослими з метою виховання та навчання.

У контексті нашої роботи особливо цінним є досвід академіка І.Кона і психолога Д.Міда. Кон представляє гру як механізм самоорганізації і самонавчання. Не випадково Мід побачив у грі узагальнену модель формування того, що психологи називають „самість”, збирання дитиною свого „Я”. Отже, гра виникає як гра, якщо дитина в ігровій дії (особливо в рольовій грі) створює з „Я” не-„Я”. Гра –найважливіша форма „самості” дитини, в якій ідуть могутні процеси „само”: самовираження,

самоперевірка, самовизначення, самореабілітація [4, ст.16].

Серед усіх видів музично-естетичної діяльності на уроках музичного мистецтва необхідно виділити музичну гру, яка сприяє вияву нахилів та здібностей, стимулює до самовираження. Гра на уроках музичного мистецтва створює атмосферу невимушеності, емоційного відгуку. Це вкрай важливо, бо в таких умовах найбільш повно розкриваються творчі можливості дітей. У процесі гри у дітей виробляється звичка зосереджуватись, мислити самостійно, розвивається увага, прагнення до знань. Захопившись грою, діти не помічають, що навчаються, пізнають і запам'ятовують нове, активізують увагу, розвивають фантазію.

Сучасні програми з музичного мистецтва передбачають багатогранність застосування ігрових форм і прийомів активізації процесу музичного виховання.

Учитель може застосовувати будь-які прийоми залучення до ігрової діяльності: „пластичне інтонування” (виконавська участь рук, ніг, корпусу, нахили голови під музику), показ пульсу музичного твору (плескання, гра на простих ритмічних інструментах), показ за допомогою рук не тільки темпу, а й динаміки, напряму й висоти звучання, а пізніше – й показ фразування, поділ класу на рольові групи (актори і критики, господарі й гості), гра на дитячих музичних інструментах.

З усієї різноманітності ігор на уроках музики доцільними є музично-дидактичні, сюжетно-рольові та проблемно-моделюючі.

Ігри можуть бути різноманітні за змістом і завданнями. Ігри-загадки, ігри-завдання сприяють засвоєнню знань, оволодінню способами пізнавальної діяльності, сприяють формуванню у дітей навичок музичного сприйняття, вміння розрізняти висоту, тембр, силу і тривалість звуку, планомірно розвивають висотний, динамічний, тембровий слух.

У музичній творчості провідну роль грає синтез емоційного відгуку з мисленням (абстрактним і конкретним), логіки та інтуїції, творчої уяви, активності, здатності швидко приймати рішення. Творчість пов'язана із самостійними діями, з умінням оперувати відомими дітям музично-слуховими уявленнями, знаннями, навиками; застосовувати їх у нових умовах, у різних видах музичної діяльності. Процес музичного пізнання в атмосфері творчості набуває розвивального характеру.

З метою визначення ефективності застосування елементів гри на уроках музичного мистецтва нами був проведений експеримент, який проводився на базі ЗОШ I-III ст.№1 м.Бар. Задача розвитку творчого самовираження молодших школярів вирішувалася у спеціально організованій ігровій діяльності, яка мала на меті розкрити в дітях ті здібності, нахили та інші якості особистості, з якими дитина народжується.

Вибір досліджуваними молодших школярів обумовлений тим, що гра є найбільш природною діяльністю для дітей цього віку. Вони не обтяжені стереотипами і шаблонами, які невід'ємною частиною навчального процесу.

На початку експерименту було проведене анкетоване опитування батьків учнів, які брали участь в експерименті. Метою було виявлення суб'єктивних схильностей учнів до творчості та ігрової діяльності.

Батькам були запропоновані наступні запитання:

1. Чи любить ваша дитина ігри?
2. Яким більше віддає перевагу: інтелектуальним, рухливим, творчим чи іграм з дитячими іграшками?
3. Грає дитина сама чи з іншими дітьми?
4. Чи вміє ваша дитина малювати, співати, танцювати?
5. В яких видах діяльності найбільш помітні здібності?
6. Чи берете ви участь в іграх ваших дітей?
7. Чи активна дитина під час гри?
8. Чи любить ваша дитина вигадувати казки, фантазувати?
9. Чи любить інсценувати якісь події?
10. Чи грають ваші діти у комп'ютерні ігри?

За результатами анкетування ми дійшли висновку, що майже всі діти виявляють інтерес до ігрової діяльності, але він має неорганізований характер і не розвивається цілеспрямовано. Більшість дітей віддають перевагу комп'ютерним, спортивним іграм і недооцінюють важливість ігор творчого та розвивального характеру.

Вивчення особливостей розвитку творчого самовираження молодших школярів в ігровій діяльності здійснювалось за такими критеріями:

1. Рівень творчого розвитку. Ця оцінка замěřалась за такими показниками:
  - а) наявність уяви і фантазії;

б) оригінальність виразних засобів в передачі музичного або сценічного образів.

2. Рівень діяльно-орієнтаційної готовності. Цей критерій оцінювався за допомогою таких показників:

а) активність;

б) реакція на завдання ігрового напрямку.

3. Рівень емоційно-почуттєвого сприймання. Критерій передбачає оцінку дій дослідження наступними показниками:

а) оцінка ігрового процесу;

б) самооцінка участі у грі.

Параметрами оцінки творчого самовираження були:

1. Міра виявлення ознаки.

2. Тривалість виявлення ознаки.

Збір експериментальних даних здійснювався методом тривалого цілеспрямованого спостереження протягом навчального року. Оцінювалися особливості розвитку творчого самовираження в процесі ігрової діяльності. Оцінювання здійснювалось учителями, викладачами та студентами Барського гуманітарно-педагогічного коледжу імені Михайла Грушевського методом узагальнення незалежних характеристик.

У ході проведення експерименту були виявлені компоненти, які є складовими поняття творчого самовираження.

Здібності, нахили та інші якості особистості виявляються, розвиваються і формуються тільки в самостійній творчій діяльності, де механізм самовираження спрацьовує найефективніше. Важливою умовою є осмислення процесів і продуктів творчої діяльності, в результаті сам зміст діяльності (гри, творчих завдань) може не запам'ятатися, залишаються лише певні відпрацьовані способи мислення, навички.

Доцільно говорити про ефективність творчо-ігрової діяльності на уроках музичного мистецтва, бо виявлені якості особистості і здобуті навички з часом застосовуються і в іншій, немусичній діяльності.

Під час проведення експерименту ми опиралися на вікові особливості учнів, знання, які вони отримали на уроках музичного мистецтва і суміжних дисциплінах.

Кожен урок починався з бесіди, яка налаштовувала учнів на відповідний характер діяльності. У процесі бесіди ми орієнтували дітей на процес навчання не як на ціль, а на засіб досягнення високого рівня самовираження в ігровій діяльності. У ході дослідження нашим головним завданням було спонукати дітей до активного творчого самовираження в процесі ігрової діяльності. Виходячи з цього, головними методами у проведенні уроків були бесіда і творчо-ігрові завдання.

Формуючи більш високий рівень творчого критерію, а саме розвиваючи уяву, фантазію, ми дійшли висновку, що ці категорії базуються на ранніх враженнях, асоціаціях, які пов'язані з певними образами, на суміжних уявленнях. З цією метою учням пропонувалися завдання, які передбачають створення або передачу певного образу.

Необхідно зазначити, що реакція на ігрове завдання не завжди була позитивною. В кожному класі є певна група дітей, які відмовляються брати участь у грі з різних причин: хто соромився, кому простіше було виконати конкретно визначене завдання. Ці учні були уведений в групу спостерігачами (або оцінюючими). До їхніх повноважень входило спостерігати за процесом творчої постановки або результатом творчих завдань. У випадку незгоди з інтерпретацією учні повинні були запропонувати свій варіант, аргументуючи власні побажання.

У ході експериментальної роботи ми дійшли висновку, що гра в навчальному процесі несе в собі глибоке смислове навантаження і має конкретно визначену мету. Шлях до мети лежить через виконання завдань, поставлених дитиною у грі. Завдання повинні відзначатися винятковою різноманітністю. Вони поступово ускладнюються, але періодично повторюються в іншому викладі. Таким чином досягається послідовність у посиленні впливу на розвиток розумових та творчих здібностей дитини.

Також ми виявили, що в грі один із її учасників відкриває можливість нового хитрого ігрового ходу, а його винаходом починають користуватися інші. Таким чином, говорячи словами Л.С.Виготського, гра створює „зону найближчого розвитку„ дітей.

Після завершення експерименту нами був проведений контрольний зріз. Його метою було виявлення ефективності проведеної нами роботи. Дані свідчать, що на основі запропонованих нами методичних рекомендацій вдалося спрямувати процес творчого самовираження у напрямку цілеспрямованих дій. Проаналізувавши дані по кожному з учнів, ми дійшли висновку, що більшість дітей перебуває на рівні формування усвідомлено-пошукової творчості, решта (менше) – на етапі

Матеріали конференції
(4-й Міжнародний семінар “Актуальні проблеми професійної освіти: теорія і практика”)

адекватності передачі відтворюваного образу.

Слід відмітити, що в кінці проведення експерименту процес самовираження став більш усвідомленим з боку учнів, ігровий процес набув більш організованого характеру, при виконанні завдань діти продумували свої дії, майже зникла потреба давати їм установку. Учні звикли до того, що їм доводиться аргументувати відповіді, відстоювати власну точку зору. І, що важливо, вони зрозуміли, що гра на уроці – це не забава, розвага, а дидактична справа.

У результаті проведеного дослідження можемо дійти **висновку**, що продуктивна творча діяльність безпосередньо пов'язана із процесом самовираження, яке розкриває внутрішній світ дитини, її можливості, здібності, уміння, навички, що втілюються в творчій діяльності відповідного типу, приводять до саморегуляції особистості. Ігрова діяльність є однією з форм прояву самовираження. Мета гри в навчальному процесі – поліпшення засвоєння навчального матеріалу і, саме основне, - гра стимулює до вираження внутрішнього потенціалу дитини.

Література

1. Історія української школи і педагогіки: Хрестоматія / Уклад.: О.О.Любар; За ред.. В.Г.Кременя.- К.: Знання, 2005.- 767 с.
2. Комісаренко Н. Самореалізація як прояв соціального становлення особистості / Н. Комісаренко // Рідна школа. Липень 2001, Науково-педагогічний журнал. Київ. С.23.
3. Кононко О.Л. Психологічні основи особистісного становлення дошкільника (Системний підхід) / О.Л.Кононко.- К.: Стило, 2000.-336с.
4. Педагогіка і психологія. Науково-теоретичний та інформаційний журнал АПН України. К.2000, №4.
5. Шуть М. Школа ігромайстерності / М.Шуть. – К.: Вид.дім „Шкіл.світ,“,Вид.Л.Галіцина, 2006. – 128с.-(Б-ка „Шкіл.світу,“).
6. Хрестоматія по истории педагогики: Учеб. пособие для студентов пед. институтов /Сост. И авт.. вводных статей А.И Пискунов.- 2-е изд., перераб.-М.: Просвещение, 1981.-528 с.